

TƏLƏBƏ GƏNCLƏRDƏ MƏNƏVİ İNKİŞAFIN PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Aytən Aslanova,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
E-mail: AzLoq.Academy@gmail.com

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok.* S. Heydərova,
ped.ü.fəls.dok. Ü. Əfəndiyeva

Açar sözlər: *tələbə gənclər, mənəvi inkişafın psixoloji xüsusiyyətləri, xalqımızın ictimai inkişafı*

Ключевые слова: *студенческая молодежь, психологические особенности духовного развития, социальное развитие наших людей*

Keywords: *student youth, psychological features of spiritual development, social development of our people*

Gənclərdə mənəvi inkişafın formalaşması üçün ilk növbədə onların öz xalqının, millətinin tarixinə, onun inkişaf mərhələlərinə, həmin inkişaf və təşəkkülü şərtləndirən və ya ona mane olan sosial-siyasi, sosial-iqtisadi, xüsusən də sosial-psixoloji və s. amillərə ətraflı bələd olunmalıdır.

Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, hər bir gəncin xalqımızda milli özünüdərkin forma-laşmasının ictimai-tarixi mərhələləri, onların xüsusiyyətləri barədə az-çox təsəvvürə malik olması çox vacibdir. Elə ona görə də, tədqiqat metodikasında xalqımızın ictimai-tarixi inkişafı ilə bağlı suallara xüsusi yer verilir. Həmin suallar sırf tarixi xarakter daşımır, xalqımızın ictimai inkişafında əsas mərhələləri, yəni hər bir gəncin xalqımızın tarixi təşəkkülü ilə bağlı mərhələni bilməsi zəruri sayılan suallar əsas yer tutur. Çünki belə bilik və təsəvvürlər olmadan yetişməkdə olan gənc nəsilə, xüsusən müasir gənclərimizdə mənəvi inkişafın formalaşmasını gözləmək əbəsdir. Bu cəhət yetişməkdə olan gənc nəslin, xüsusən də müasir gənclərin xalqımızın milli tərəqqisində xidmətləri olan tarixi şəxsiyyətlərə, müxtəlif fəaliyyət sahələri ilə məşğul olan yaradıcı insanlara, onların yaradıcılıq məhsullarına lazımcı bələd olmalarını da zəruri edir.

Psixologiya elmləri doktoru, professor R.İ. Əliyevin “Şagird şəxsiyyətin formalaşmasında milli xüsusiyyətlərin nəzərə alınması” adlı əsərində tədqiq olunan problemə geniş yer verilmişdir. Müəllif əsərində şəxsiyyətin formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən milli xüsusiyyətlər, onun mənəvi keyfiyyəti, cinsi tərbiyə və cinsi xüsusiyyətlərə təsir edən sahələri araşdırmağa çalışmış və tədqiqatın əsas məqsədi

şagird şəxsiyyətinin formalaşmasında milli xüsusiyyətlər, ailə tərbiyəsi, cinsi və mənəvi tərbiyəyə götürülmüşdür (3, 7).

Tədqiqatçılar bu cəhətə xüsusi əhəmiyyət verirlər. Azərbaycanlı uşaq və gənclərin mənəvi inkişafının sosial-psixoloji problemlərini ətraflı tədqiq edən psixologiya elmləri doktoru R.H. Qədirova xüsusi olaraq qeyd edir ki, “identifikasiyanın” strukturunda mühüm fərqlər ilk növbədə uşağın (o cümlədən gənclərin) sosial-mədəni əhatəsi daxilində mövcud fərqlərlə şərtlənir və həmin uşağın (eləcə də gəncin) üzv olduğu və ya onun özünü aid etdiyi bu və ya digər etnik, milli, dini və linqvistik qrupa xas olan sosial-mədəni praktikaların xüsusiyyətlərindən irəli gəlir” (4, 6). Odur ki, müasir gənclərin mənəvi inkişafın formalaşması və təşəkkülü onların öz xalqının, millətinin ictimai inkişaf xüsusiyyətləri, onun mədəni və elmi tərəqqisi və ya tarixi təşəkkülünün zənginlik dərəcəsinə bələdlik səviyyəsi ilə müəyyən edilir.

Bütün bu cəhətlərlə yanaşı müasir gənclərin mənəvi inkişafın səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün onların milli ədəbi irsimizə bələdçilik dərəcəsini yoxlamağa imkan verən vasitələrdən istifadə etmək də çox zəruridir. Bunun üçün nəinki xalqımıza məxsus şifahi xalq yaradıcılığı nümunələrinə, eləcə də yazılı ədəbiyyata, dastan və nağıllara, orada əks olunmuş əsas ideyalara, həmin fikir və ideyalardan əks olunmuş yaradıcı təfəkkür səviyyəsinə, arzu və xeyallara bələdlik əhəmiyyətlidir. Bunlar xalqımızın yaradıcı düşüncəsi və tarixi yaddaşdır. Buna görə də nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, şifahi ədəbiyyat nümunələri, aşıq yaradıcılığı nümunələri, yəni folkloru-

muza, ümumən ədəbi-bədii irsimizə bələdlilik səviyyəsi gənclərimizdə milli mənəvi inkişafın formalaşması səviyyəsini göstərən çox vacib atributlardır. Xalq yazıçısı Anar T. Əhmədovun “Azərbaycan yazıçıları (XX-XXI əsrlərdə) ensiklopedik məlumat kitabı”na yazdığı ön sözdə xüsusi olaraq qeyd edir ki, “Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərləri içərisində onun bütün tarix boyu keçdiyi həyat yolunun-yaşamaq uğrunda mübarizəsinin, millət olaraq təşəkkülünün, dövlətçilik ənənələrinin, məişətinin, ictimai-siyasi düşüncəsinin, mənəvi-əxlaqi dəyərlərinin, fəlsəfi-estetik dünyaduyumunun aynası olan bədii ədəbiyyatın özünəməxsus yeri vardır. Ədəbiyyat tariximizin orta əsrlərdən başlayaraq bu günədək bəşər mədəniyyətinə bəxş etdiyi töhfələrlə qürur duymaq bizim mənəvi haqqımızdır” (2, 31).

Deyənlərdən aydın olur ki, müasir gənclərdə milli mənəvi inkişafın təşəkkülü və formalaşması səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün onların Azərbaycan xalqının ədəbi-bədii irsinə nə dərəcədə bələd olmalarını müəyyən etmək, bunun üçün adekvat üsul və vasitələrdən istifadə etmək xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də müasir gənclərimizdə milli mənəvi inkişafın təzahürlərini və inkişaf səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün tədqiqatın metodikasında qeyd edilən cəhətlərlə bağlı tədqiqatda həm şifahi, həm də anket sorğularından istifadə edilmişdir. Anket sorğusu bir neçə sualdan tərtib olunmuşdur:

1. Siz hansı dildə mütaliyəyə üstünlük verirsiniz?

2. Siz milli adət-ənənələrə gündəlik riayət edirsinizmi?

3. Ailədə hansı dildə danışmağa üstünlük verirsiniz?

4. Mən özümü ona görə azərbaycanlı hesab edirəm ki, mən müsəlmanam.

5. Xalqın tarixində mühüm rol oynamış hansı milli qəhrəmanları, siyasi xadimləri tanıyırsınız?

6. Hansı milli abidələr sizin üçün daha qiymətlidir?

7. Hansı hadisələr millətin mənəvi inkişafında mühüm rol oynamışdır?

8. Ailədə daha çox hansı musiqilər dinləyirsiniz?

9. Siz necə hesab edirsiniz azərbaycanlılar daha yaxşı yaşamaq və yüksək nailiyyətlərə çatmaq üçün öz adət-ənənələrində, gündəlik yaşam

tərzində və xarakterində nə kimi dəyişiklik etməlidirlər?

10. Sizin fikrinizcə, əsl azərbaycanlı olmaq nə deməkdir?

Bu qəbildən olan suallar hər bir gəncin öz tarixi irsinə münasibətini və ona nə dərəcədə bələd olması barədə müəyyən məlumat verir, heç şübhəsiz həmin məlumat gənclərimizdə milli mənəvi inkişafının səviyyəsi barədə ilkin mühakimələr yürütməyə az-çox imkan verir. Nəzərə almaq lazımdır ki, hələ bunlar geniş əhatəli, mürəkkəb struktura malik olan milli mənəvi inkişafın yalnız müəyyən məqamları hesab edilə bilər. Gənclərin milli mənəvi inkişafı üçün daha geniş diapazonlu cəhətlər mövcuddur. Bunların içərisində xalqımızın tarixi inkişafının müəyyən dövrlərində yazıb-yaratmış, öz Vətəninə vəsf etmiş şair və yazıçıların, musiqiçilərin, digər sənət adamlarının yaradıcılıq irsinə bələdlilik də gənclərin mənəvi inkişafına çox ciddi surətdə təsdiq edir və xalqın milli iftixarı olan şair və yazıçılarına, musiqiçilərinə bələdlilik onların yaradıcılıq irsi barədə ətraflı məlumata malik olmaları onlarda milli özünüdərkini, milli qürur hissəsinin inkişaf və təzahürünə yaxından kömək etmiş olur.

Fikrimizcə bu suallar müasir gənclərdə milli mənəvi inkişafın yalnız cəhətlərini müəyyən etməyə imkan verir. Milli mənəvi inkişaf problemi çox mürəkkəb və çoxcəhətli olduğundan onun müasir gənclərdə təzahür xüsusiyyətlərini bütün təfəsilatı ilə hərtərəfli öyrənmək üçün kifayət hesab edilə bilməz. Çünki psixologiya elmləri doktoru R.H. Qədirovanın çox haqlı olaraq, qeyd etdiyi kimi: “Ölkədə bağlanmış fundamental siyasi, sosial və iqtisadi dəyişikliklər, heç şübhəsiz, gənclərin tərəkürünə, hissələrinə və davranışına təsir göstərən müxtəlif sosial-psixoloji proseslərə təsir göstərir və özləri də onlardan asılıdır. Bu prosesləri bilmədən, onları anlamadan cəmiyyətə səmərəli islahatlar aparmaq, milli və dövlət quruculuğunu səmərəli şəkildə həyata keçirtmək çətindir” (2, 3).

Burada müxtəlif çox haqlı olaraq problemin çoxcəhətliliyini və mürəkkəbliyini qeyd edir və ona görə də müasir gənclərimizdə milli mənəvi inkişafın formalaşmasını və təşəkkül xüsusiyyətlərini tədqiq etmək üçün geniş miqyaslı psixoloji tədqiqat üsullarından, xüsusən də müxtəlif səviyyəli sosial-psixoloji tədqiqat metodikalarından istifadəni zəruri sayır. Elə buna görə də nə-

zərdən qaçırılmaz ki, hər hansı bir etnos və ya xalqda müxtəlif sosial, o cümlədən sosial-psixoloji təsirləri özündə inteqrasiya edən ən mühüm kateqoriya E. Erikson tərəfindən elmi dövriyyəyə daxil edilmiş identiklik kateqoriyalarıdır (Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, hər bir etnosda və ya xalqda onun təşəkkül edərək milli mənəvi inkişafın formalaşması öz başlanğıcını məhz həmin identikliyin dərk edilməsindən və başa düşülməsindən götürür). Təsadüfi deyildir ki, E. Erikson, psixoanalitik yanaşmadan istifadə etməklə identikliyi ilk növbədə bu və ya digər etnik mədəni birliyin üzvlərinin məruz qaldığı, sabit və mərhələli xarakter daşıyan şəxsiyyət dəyişmələrin prosesi kimi nəzərdən keçirilmişdir.

Gənclərdə milli mənəvi inkişafın təşəkkül xüsusiyyətlərini eksperimental tədqiqat metodikalarının tətbiqi ilə tədqiq edərkən belə bir müddəaya istinad edilir ki, hər hansı bir gəncdə milli mənəvi inkişafın formalaşması və təzahür xüsusiyyətləri yalnız xarici amillər sisteminin təsirdən deyil, həm də həmin şəxsin fərdi psixoloji xüsusiyyətlərindən, ümumi şəxsi keyfiyyətlərindən asılıdır.

Bunlar xalqımızın tarixi yaddaşdır. Şifahi ədəbiyyat nümunələri, aşiq yaradıcılığı nümunələri, yəni ədəbi-bədii irsimizə bələdlik səviyyəsi milli mənəvi inkişafın gənclərimizdə formalaş-

ması səviyyəsini göstərən çox vacib atributlarıdır. Buna görə də həmin cəhətlərin araşdırılmasının yol və vasitələrindən istifadəyə tədqiqat işində xüsusi səy edilmişdir.

Deyənləri həm də xalqımızın təsviri incəsənətinə, digər sənət növlərinə də aid etmək olar. Deməli, xalqın milli mənəvi inkişafının göstəriciləri çox rəngarəngdir. Əsil məsələ həmin vasitələrdən gənc nəslin vaxtında və düzgün istifadə etməsidir. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, tələbə gənclərimiz həmin vasitələrdən vaxtında və yetərinə istifadə etsələr onlarda da mənəvi inkişaf prosesi intensiv inkişaf edər və onlar öz xalqına, onun mədəni irsinə dərinləndirən bələd olurlar. Bu da onlarda milli vətənpərvərlik hissinin, milli mənəvi inkişafın təşəkkülünə yaxından kömək etmiş olar.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə gənclərdə mənəvi inkişafın formalaşması üçün ilk növbədə onların öz xalqının, millətinin tarixinə, onun inkişaf mərhələlərinə, həmin inkişaf və təşəkkülü şərtləndirən və ya ona mane olan sosial-siyasi, sosial-iqtisadi, xüsusən də sosial-psixoloji və s. amillərə ətraflı bələd olunması şərh edilir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə irəli sürülən təklif və nəticələr yeniyetmələrin və gənclərin mənəvi inkişafın formalaşmasında nəzərə alın bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Bayramov Ə.S. Şəxsiyyətin təşəkkülünün aktual psixoloji problemləri. Bakı, 1981.
2. Əhmədov T. Azərbaycan yazıçıları (XX-XXI əsrlərdə) ensiklopedik məlumat kitabı. Bakı, 2011.
3. Əliyev R.İ. Şagird şəxsiyyətinin formalaşmasında milli xüsusiyyətlərin nəzərə alınması. Bakı: Maarif, 1995.
4. Qədirova. R.H., Qaragözova R. Psixoloji stress: özünü və uşağını xilas et. Bakı, 1997.

A. Асланова

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРАВСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ

РЕЗЮМЕ

Чтобы определить уровень формирования национального духовного развития в современной молодежи, особенно важно определить, насколько они знакомы с литературным и художественным наследием Азербайджанского народа, а также использовать для этого адекватные методы и средства.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE MORAL DEVELOPMENT OF STUDENTS

SUMMARY

To determine the level of the formation of national spiritual development in modern youth, it is especially important to determine how much they know about the literary and artistic heritage of the Azerbaijani people, and also to use adequate methods and means for this.

Redaksiyaya daxil olub: 16.11.2017